

Beshr Abdulhadi (CC BY 2.0)

אחרי הכול – בשאר אל־אסד

אייל זיסר

אוניברסיטת תל אביב

המלחמה בסוריה הסתיימה ומשטרו של בשאר אל־אסד יצא ממנה כשידו על העליונה. עם זאת המשטר מותש, חסר כוח ומשאבים ומתקשה להשליט את מרותו על המדינה. יתרה מכך, בעלות בריתו רוסיה ואיראן עודן מגלות נוכחות והשפעה במדינה. עם זאת, למרות חולשתו של המשטר הסורי אין לו אלטרנטיבה נראית לעין. בכך מכירים כלל השחקנים הפנים־סוריים ואף אלו האזוריים והבינלאומיים, הנכונים עתה לחדש עימו את הדיאלוג ואף להעניק לו הכרה ולגיטימציה. סוריה לא תשוב במהרה למעמדה טרם פרוץ המלחמה, אבל בשאר שרד מן המלחמה ופועל להשיב לידיו את השליטה במדינה. משמעות הדבר היא כי במוקדם או במאוחר יהיה על ישראל, כמו גם על שחקנים אחרים באזור, לשוב ולהביאו בחשבון בכל האמור במדיניותם בשאלה הסורית ובפעולותיהם על אדמת מדינה זו.

מילות מפתח: סוריה, בשאר אל־אסד, דאע"ש, מלחמת האזרחים בסוריה, רוסיה, איראן, ריבונות, מדינה כושלת.

ושל מוסקבה. המשטר שולט אפוא במרכזים העירוניים הגדולים, בצירי התנועה הראשיים ובמעברי הגבול, אבל הוא מתקשה לקיים משילות באזורי הכפר והפריפריה שהיוו לאורך העשור האחרון מוקד של מחאה ומרי נגדו. מאליה עולה השאלה אם בשאר שולט בסוריה ומקיים בה משילות, או שמא הוא שליט חסר כוח מעבר לגבולות ארמונו או אף שליט בובה בידי רוסיה ואיראן. בישראל מוצגת שאלה זו באופן שונה מעט, כעולה מן האינטרס הישראלי באשר למדינה זו: האם לבשאר היכולת לדחוק את רגליהם של איראן ושל ארגון חזבאללה מסוריה, או לכל הפחות להגביל את פעילותם במדינה?

המעורבות הזרה בעניינה של סוריה תרמה להתמשכותה של מלחמת האזרחים, והיא מחבלת כיום במאמץ להשיב את השקט והרגיעה אל המדינה ולהעמידה מחדש על רגליה.

המאבק על סוריה בזירה האזורית והבינלאומית והשלכותיו מבית

המעורבות הזרה בעניינה של סוריה תרמה להתמשכותה של מלחמת האזרחים, והיא מחבלת כיום במאמץ להשיב את השקט והרגיעה אל המדינה ולהעמידה מחדש על רגליה. בניגוד לתקוות המשטר ובעלי בריתו, ההכרעה שהושגה בשדות הקרב בסוריה הביאה באופן פרדוקסלי דווקא להגברת המעורבות הזרה בסוריה ולהעצמת המאבקים בין הכוחות האזוריים והבינלאומיים הפועלים על אדמתה ומבקשים בה אחיזה.

המאבק בין רוסיה לבין ארצות הברית – המאבק בין וושינגטון למוסקבה מוצא את ביטויו גם על אדמת סוריה. הנשיא טראמפ הכריז אומנם כי הוא נחוש להסיג את הכוחות האמריקאיים מסוריה, אך חזר בו והותיר נוכחות צבאית אמריקאית במדינה זו. **ממשלו של הנשיא ביידן הבהיר לעומת זאת כי אין כוונתו להסיג את הכוחות האמריקאיים מסוריה**, אבל נסיגת הכוחות הללו מאפגניסטן והוצאתם הצפויה של היועצים הצבאיים מעיראק מעוררות תהיות שמא גם תורה של סוריה יגיע. בינתיים מהווה נוכחות אמריקאית זו על אדמת סוריה מקור חיכוך הן עם רוסיה והן עם איראן. **זו האחרונה אף תקפה באמצעות שלוחיה (מיליציות עיראקיות פרואיראניות) את בסיס הכוחות האמריקאיים בתנף בדרום סוריה, בתגובה לתקיפות של ישראל במרחב הסורי והעיראקי.**

טורקיה ביקשה לנצל את המשבר בסוריה, ועוד קודם לכן את מהפכות 'האביב הערבי' בתוניסיה ובמצרים ומאוחר יותר גם בלוב, כדי להפוך לשחקנית אזורית בעלת מעמד והשפעה בעולם הערבי, ומשום כך העניקה

מבוא

מלחמת האזרחים העקובה מדם שהשתוללה בסוריה לאורך העשור האחרון הציבה איום על קיומו של המשטר הסורי, משטרו של בשאר אל-אסד, ודומה שאף על עצם קיומה של המדינה הסורית שבראשה הוא עומד. אבל בסופו של דבר, הודות למעורבותן של רוסיה ואיראן בקרבות שרד בשאר אל-אסד מן המלחמה ונותר על כיסאו, ואילו "מחנה המורדים", ליתר דיוק אותן מאות קבוצות של חמושים שלחמו בו ולא פעם גם זו בזו, הוכרעו בשדה הקרב ונפוצו לכל עבר.

אלא שהניצחון שהשיג המשטר בדמשק על יריביו הוא ניצחון חסר. המשטר הסורי מותש וחלש, חסר כוח אדם ומשאבים כלכליים, ומעבר לכך תלוי בבעלות בריתו רוסיה ואיראן, המבקשות להבטיח לעצמן נוכחות ואף אחיזה בסוריה. למותר לציין כי השבת הביטחון והיציבות לכל רחבי המדינה, כמו גם התנעת תהליך שיקום של הכלכלה הסורית, שבו תלויה יכולתו של משטר אסד להבטיח את תמיכתה של האוכלוסייה לטווח הארוך – כל אלו נותרו יעדים רחוקים להשגה.

האם בשאר שולט בסוריה?

ביטויה המובהק של חולשת המשטר הסורי הוא העובדה **שכרבע משטחה של המדינה אינו נמצא כלל בשליטתו**. במזרחה של סוריה, שבו מצויים מרבית שדות הנפט ואסמי התבואה של המדינה, כוננו הכורדים ממשל אוטונומי הנהנה מחסות של ארצות הברית. זו האחרונה מוסיפה לקיים נוכחות צבאית גם באזור תנף בדרום-מזרח המדינה.

מחוז אדליב בצפון-מערב המדינה נשלט בידי קבוצות מורדים חמושות, רבות מהן סלפיות-ג'אדיות ובראשן היא'ת תחריר א-שא'ם. אלו נהנות מחסותה של טורקיה. זו האחרונה גם מקיימת נוכחות צבאית לאורך הגבול המשותף לשתי המדינות, תוך הסתייעות בקבוצות מורדים המשתייכות לצבא סוריה החופשי.

ולבסוף, בפאתי המרחב היישובי בדרום סוריה ובמזרחה מוסיפים לפעול תאים של ארגון דאע"ש, המבצעים פיגועי טרור נגד כוחותיו של המשטר הסורי. בכך יש ללמד כי תבוסתו של הארגון ומיטוט הח'ליפות שהקים לא חיסלו את כוחו ולא העלימו אותו, אלא לכל היותר השיבו את דאע"ש למציאות שטרם הקמת הח'ליפות על ידו.

גם בחלקים של המדינה המצויים להלכה תחת שלטונו מקיים המשטר הסורי שליטה חלקית ולא מלאה. זאת בשל הנוכחות הרוסית והאיראנית על אדמת סוריה, כמו גם בשל המשך פעילותן של קבוצות חמושות הפועלות לא פעם בחסות ובתמיכה של טהראן

בבחינת "השטן המוכר" שאליו התרגלה ועימו הסכינה זה מכבר. ישראל גם מקווה כי הלחץ שהיא מפעילה על בשאר, באמצעות תקיפות חוזרות ונשנות על אדמת סוריה, יביא אותו לדחוק בעידודם של הרוסים את רגליהם של האיראנים מסוריה.

רוסיה ואיראן – בעלות ברית או בעלות הבית –

רוסיה וכמובן גם איראן אינן רק חלק מן הפתרון למצוקתו של המשטר הסורי אלא בעצם חלק מן הבעיה, שהרי שאיפותיהן והאינטרסים שלהן בסוריה, כמו גם נוכחותן הצבאית במדינה, ככל שזו סייעה בידי המשטר להחזיק מעמד, הפכו לגורם מעכב המקשה על המשטר לשוב ולעמוד על רגליו.

רוסיה מבקשת להפיק רווחים מדיניים ממעורבותה בסוריה, שיאפשרו לה לחזק את מעמדה ואת תדמיתה ולהשיג קלפי מיקוח למול יריבותיה ובראשן ארצות הברית. אבל בראש ובראשונה היא מבקשת להפוך את סוריה לבסיס קדמי לחופו המזרחי של הים התיכון. לצד זאת מבקשת מוסקבה לזכות ברווחים כלכליים ופועלת לשים ידה על מקורות אנרגיה, שדות נפט וגז המצויים בה.

אף איראן מקווה להפוך את סוריה לבסיס קדמי למול אויביה ובראשם ישראל וארצות הברית, ורואה במדינה זו נדבך חשוב בגשר היבשתי שהיא מבקשת לכונן מאיראן דרך עיראק ועד לבנון. במסגרת זו אף הציבו האיראנים בשטח סוריה מערכות נשק דוגמת מל"טים ומערכי הגנה אווירית וטילים מתקדמים. איראן הביאה אל אדמת סוריה גם מיליציות שיעיות – פאטימיון, ח'ידריון וז'ינביון – שאת לוחמיהן גייסה באפגניסטן, בפקיסטן ובעיראק. אלו נועדו לסייע למשטר הסורי במאבקו במורדים, אבל לטווח הארוך הללו מיועדות לשרת את מהלך ההתבססות של איראן במדינה, ואף נטען שהאיראנים פועלים ליישב את לוחמיהן על אדמת סוריה ואף לקדם מהלך של שיעיזציה בקרב האוכלוסייה העלווית ואפילו זו הסונית במדינה. למותר לציין שאף האיראנים כמו הרוסים פועלים להשיג אחיזה כלכלית במדינה.

רוסיה אינה מסתירה את החשש פן מאמציה של איראן להיאחז בסוריה יערערו את היציבות השברירית במדינה, ואף יובילו לעימות צבאי עם ישראל. איראן מצידה אינה מסתירה את חשדותיה כי רוסיה בוחרת להתעלם או אף מעניקה אישור בקריצה לתקיפותיה האוויריות של ישראל נגד יעדים איראניים על אדמת סוריה, וכי מוסקבה אף עשויה לתת את ידה, יחד עם ישראל וארצות הברית, למהלך מדיני שידחק אותה מסוריה.

במצבאות זו יש כאמור כדי להחליש את המשטר הסורי, אך בה בעת גם להעניק לו יכולת תמרון בין נותני

ועודנה מעניקה סיוע לקבוצות אסלאמיות דוגמת אלו הפועלות בצפון סוריה. ועם זאת המעורבות הצבאית הטורקית במדינה זו ממוקדת בעיקר בניסיון למנוע היווצרות של אוטונומיה כורדית בגבולה של טורקיה עם סוריה.

ישראל חזרה והדגישה כי מהלכיה אלו נגד איראן אינם מכוונים נגד המשטר הסורי, ונראה כי היא עודנה "מאמינה" בבשאר ואפילו רואה בהמשך שלטונו משום אופציה המועדפת עליה.

לשם כך יצאו הטורקים לשורה של מבצעים צבאיים: מגן הפרת באוגוסט 2016, ענף הזית בינואר 2018 ואביב השלום באוקטובר 2019, שנועדו למנוע מהכורדים להשיג רציפות טריטוריאלית מן המזרח ועד חופי הים התיכון, וכמו כן לדחוק את רגליהם מצפון־מערב סוריה (אזור עפרין), שאותו הפכו למעין אזור חיץ המצוי בשליטת המורדים הסורים הנאמנים להם. במארס 2020 יצאו הטורקים למבצע מגן האביב והתעמתו עם כוחותיו של הצבא הסורי ולוחמים של חזבאללה שביקשו להשתלט, בעידוד רוסי, על מרחב אדליב.

אחרי כל זה אפשר להניח כי טורקיה תתקשה לשמר לאורך זמן נוכחות צבאית בשטחה של סוריה, בין היתר משום שזו אינה זוכה לתמיכה מבית מן הציבור הטורקי, ואם יימצא פתרון מניח את הדעת מבחינתה לשאלה הכורדית היא עשויה לצמצם מעורבות ונוכחות אלו. אגב, נסיגה של הכוחות האמריקאיים מסוריה עשויה ללכוד את הכורדים בין הפטיש הטורקי לסדן של בשאר אל־אסד ולהניעם לשוב אל חיקו של המשטר בדמשק, שעמו מעולם לא ניתקו את קשריהם גם בשיאם של הקרבות במדינה.

המאבק בין ישראל לבין איראן – ישראל ניצלה

את חלון ההזדמנויות שפתחה בפניה המלחמה לצורך ניהול מב"ם (מערכה שבין המלחמות) מול איראן וארגון חזבאללה. היא ביצעה שורה ארוכה של תקיפות מן האוויר כדי לפגוע בהעברות של נשק מאיראן לידי חזבאללה, ומאוחר יותר גם כדי למנוע היאחזות של כוחות משמרות המהפכה האיראניים ושל מיליציות שיעיות פרו־איראניות על אדמת סוריה ואף למנוע את קידומו של פרויקט דיוק הטילים, שנועד להסב טילים המצויים בידי חזבאללה לטילים מתקדמים בעלי טווח ארוך ויכולת דיוק בפגיעה. תקיפות אלו נמשכות גם כיום. ישראל חזרה והדגישה כי מהלכיה אלו נגד איראן אינם מכוונים נגד המשטר הסורי, ונראה כי היא עודנה "מאמינה" בבשאר ואפילו רואה בהמשך שלטונו משום אופציה המועדפת עליה,

לפעול לא רק מול ישראל או טורקיה אלא אפילו מול יריביו מבית – בין שמדובר בדאע"ש או באותן קבוצות חמושות המוסיפות לפעול באותם שטחים המצויים להלכה תחת שליטתו.

סוריה – המאבק על המשילות – לנוכח מציאות מורכבת זו פועל המשטר בסבלנות אך גם בנחישות כדי לשוב להשליט את מרותו על רחבי המדינה. דוגמה לכך היא דרום סוריה – אזור בעל רגישות בשל קרבתו לגבול עם ירדן ועם ישראל. באזור מתקיימת נוכחות רוסית ואף איראנית וכן של חזבאללה, לצד קבוצות חמושות המוסיפות לפעול, וכך המצב באזורים הרחבים של סוריה. בתחילה השלים המשטר עם המשך פעילותן של הקבוצות החמושות, שנהנו לא פעם מחסות רוסית, אך מאוחר יותר, כשחש שבשלו התנאים לפעול ולאחר שקיבל אור ירוק ואף סיוע מידי הרוסים, הוא יזם מהלכים צבאיים שנועדו להכריע קבוצות אלו. **דוגמה לכך היא שובם בקיץ 2021 של כוחות המשטר לעיר דרעא, שבה פרצה המחאה בסוריה לפני כעשור.**

אחרי כל זאת, כוחות המשטר עודם חלשים וחסרי כוח אדם, וגם נחישות ומוטיבציה לפעול להשבת שלטון של יד הברזל על אזור דרום סוריה. יתרה מכך, הקבוצות החמושות הניחו אומנם את נשקן וחדלו ללחום במשטר, אבל בסופו של יום קבוצות אלו צמחו מקרב כוחות חברתיים מקומיים – משפחות וחמולות ואף שבטים – המוסיפים להוות גורם משמעותי בחיי האוכלוסייה שבה על המשטר להתחשב.

מדינה, חברה וכלכלה – לצד שיקום עוצמתו הצבאית והשלטת מרותו פעל המשטר לכוון מחדש את מוסדות המדינה ובכך לשקם את המערך הצבאי, ובעדיפות נמוכה יותר גם החברתי והכלכלי – שבאמצעותם הוא שולט באוכלוסייה. **אלא שמשאביו הכלכליים של המשטר הסורי מדולדלים ואף לבעלות בריתו, רוסיה ואיראן, אין את המשאבים הנדרשים לשיקום התשתית הכלכלית של המדינה ואף לא לצורכי המחיה הבסיסיים של תושביה.**

הדיווחים מסוריה מלמדים כי מרביתה של האוכלוסייה, כדי שני שלישים ואולי אף יותר חיים מתחת לקו העוני העומד על 1.90 דולר ליום, ואילו שיעורי האבטלה נאמדים ביותר מחמישים אחוזים. מציאות כלכלית משברית זו החריפה עוד יותר במהלך שנת 2020 בצל משבר הקורונה, כמו גם הסנקציות הכלכליות שהטיל הממשל האמריקאי ('חוק קיסר' ביוני 2020). בסיוע שהגישו איראן ורוסיה – הספקת נפט איראני וחטיה רוסית – לא היה די.

עם זאת המדינה הסורית לא הידרדרה למציאות של אנרכיה מוחלטת, שהרי מוסדות המדינה לא

החסות שלו. נראה כי בשאר מעניק עדיפות ברורה לברית עם מוסקבה אך נחוש לשמור על חופש פעולה מולה, ולראיה הוא חסם או אף הכשיל מהלכים שביקשה מוסקבה לקדם בזירה הבינלאומית, שנועדו להביא להסדר מדיני שעשוי היה לחייבו לפשרות ולוויתורים. למעשה בשאר עודנו זקוק לאיראן ורואה חשיבות בשימור הקשרים עימה, שהרי אחרי הכול האיראנים ולצידם ארגון חזבאללה היו הראשונים שהתגייסו למענו עם פרוץ המלחמה בסוריה. בה בעת הוא מבקש לצמצם את הנוכחות האיראנית בסוריה – בין היתר, גם אם לא רק, בשל הלחץ הצבאי שמפעילה עליו בעניין זה ישראל. כך למשל **דווח מסוריה כי בשאר אל-אסד פעל להדחת מפקדם של הכוחות האיראניים בסוריה ג'ואד ע'פארי,** בשל "פעלתנות יתר" נגד ישראל.

ראוי לציין כי לרוסים אין עניין בשליטה ישירה בשטחה של סוריה, וכל שהם מבקשים הוא להשיב את היציבות למדינה ולחזק את כוחו של המשטר המרכזי, שבו הם תולים את ייבם כמי שבאמצעותו יקדמו את האינטרסים שלהם בסוריה, בלא צורך בנוכחות צבאית מסיבית העלולה לשקעם בביצה טובענית. בניגוד לרוסים מבקשת טהראן אחיזה ישירה בשטח עצמו, ונראה כי היא מאמינה שהמציאות הכאוטית השוררת בסוריה דווקא משרתת אותה במאמציה להשיג מטרה זו.

המשטר הסורי מבית – נוכח נפקד

אחת התוצאות של חולשת הצבא הסורי היא המשילות שמקיים המשטר ברחבי סוריה, אשר בפועל **רחוקה מלהיות מלאה ובמקרים רבים היא סמלית וחסרה.** על פי הערכות משרתים בו כיום רק כשליש מהכוחות ששירתו בו ערב פרוץ הקרבות, כלומר פחות ממאה אלף חיילים סדירים. רבים מנושאי הנשק הכלולים ב"רשימת מקבלי המשכורות" של המשטר פועלים במסגרת של כוחות סדירים למחצה או אף מיליציות שכפיפותם למרות השלטון המרכזי, ובוודאי למפקדת הצבא בדמשק, היא רופפת. מפקדי יחידות צבא רבים מתנהלים כ"אדוני מלחמה" (warlords) השקועים – עתה משהמלחמה במורדים הסתיימה – במאבק על השגת שליטה והשפעה במרחבים שבהם הם ערוכים למול עמיתיהם, מפקדים של יחידות צבא ומיליציות אחרות.

הרוסים השקיעו מאמץ ניכר בשיפור כשירותו המבצעית ומוטת השליטה של הצבא הסורי, וכן ציידו את הצבא הסורי במערכות נשק מתקדמות. הם גם הובילו מהלך של רה-אורגניזציה במבנה הצבא והקימו יחידות חדשות, שעליהן ועל מפקדיהן יש להם מידה מסוימת של השפעה. אבל למרות מאמציה אלו של מוסקבה, **הצבא הסורי עודנו חסר כשירות מבצעית**

ודרוזים, וכן בני האליטות העירוניות, אף אלו מקרב בני העדה הסונית, שתמכו במשטר.

בשאר אל־אסד גם נסמך על מגגנוני הממשל ומוסדות המדינה, ובראשם הצבא ומגגנוני הביטחון. כל אלו ספגו מהלומות קשות אך לא קרסו, שמרו על לכידות והוסיפו לתפקד, ובכך סייעו בידי לשמר את מוסד המדינה הסורית וממילא גם את שלטונו.

מנגד, מחנה המורדים נכשל במאמציו לאחד שורות ולהצמיח הנהגה אפקטיבית ומוסכמת שתוביל אותו אל הניצחון. מאות ואפשר שאף למעלה מאלף קבוצות חמושות צצו בכל רחבי סוריה, במרחב הכפרי ובאזורי הפריפריה, לא פעם על רקע מקומי – משפחתי או חמולתי – ופעלו באופן מנותק זו מזו בלא כל כפיפות לאותם גופי מטרייה פיקטיביים שקמו ופעלו מחוץ לסוריה דוגמת 'הצבא הסורי החופשי', 'המועצה הלאומית' או 'הקואליציה הלאומית'. הופעתו של דאע"ש אף היא שירתה בסופו של יום את המשטר, שכן הרדיקליות שלו הכתימה את מחנה המורדים והרחיקה ממנו תומכים מבית וגם מחוץ.

מעבר לכל זה ראוי להדגיש כי סוריה מתנהלת על פי היגיון מדינתי כרעיון מסדר, ואין המדובר בחברה שבטית שהכאוס הוא יסוד בסיסי בה. גם העדתיות בסוריה, בניגוד ללבנון, אינה המפתח ובוודאי שלא החוקתי והפומבי להתנהלות גורמי הכוח השונים הפועלים במרחב הסורי. ההיגיון המדינתי – הן גבולות טריטוריאליים והן מסגרת רעיונית המתווה את מבנה ותפקוד המדינה ומוסדותיה – מקובל על כל השחקנים הפועלים במדינה, חיצוניים ופנים־סוריים, שהרי איש אינו קורא עליהם תיגר.

למשטר הסורי אין אפוא כל אלטרנטיבה וכך גם לבשאר האיש, שהרי רוסיה ואיראן, אך גם כוחותיו של המשטר וכמו כן אדוני המלחמה (warlords), מפקדיהן של הקבוצות החמושות ושל מיליציות הפועלות בשירות המשטר מטעם עצמן או בחסות כוחות זרים – כל אלו רואים בבשאר אבן ראשה בסדר הסורי שבקיומו הם תלויים. זאת גם אם הם מבקשים לשמר מידה של עצמאות מולו – מול המרכז השלטוני בדמשק ומול כוחות צבא וביטחון מתחרים, הערוכים במרחבי הפעולה שלהם.

גם לכוחות האזוריים והבינלאומיים האחרים שהתערבו בסכסוך בסוריה אין מענה למצב המדמם בסוריה, ולפיכך הם נכונים למצות מהלך של פתרון מדיני שיתיר את בשאר על כיסאו. העולם שב לסוריה ומחדש את הדיאלוג עם המשטר בדמשק ואף נכון להעניק לו הכרה ולגיטימציה. כך **מדינות ערב הפועלות לנרמל את יחסיהן עם דמשק ואף להשיב את סוריה אל הליגה הערבית**, ובראשן עומאן, האמירויות, אלג'יריה,

קרסו והמשטר ממשיך לקיים מערכת שירותים, גם אם מינימלית ובעיקר במרכזים העירוניים הגדולים. מוסדות המדינה אף הם מתפקדים בחלקם. יש גם לזכור כי גם טרם פרוץ הקרבות הייתה **סוריה מדינת עולם שלישי נחשלת**, מדינה כושלת שרמת החיים בה נמוכה ושמרבית תושביה מצויים מתחת לקו העוני. אכן המציאות הנוכחית – קשה ככל שתהיה – עדיפה בעיני הסורי המצוי על פני מציאות של סכנת חיים מתמדת שאותה חווה במהלך הקרבות. עם זאת, המשך המצוקה עלול בטווח הארוך לא רק לחבל במאמציו של המשטר לשקם את המדינה אלא הוא גם נושא בחובו פוטנציאל להביא לערעור מחדש של היציבות הרעועה ממילא.

סוגיית הפליטים – כדאי לזכור שגורלם של אותם מיליוני פליטים שנמלטו מארצם אינו מטריד את המשטר, ונראה שהוא מרוצה מכך שנפטר מעולה של בעיה כלכלית ואף מסכנה לביטחונו וליציבותו. המשטר אף פעל באמצעות תקנות וצווים שהוציא, שנועדו להקשות עליהם לשוב לבתיהם ולקבל בחזרה את רכושם. דווקא הרוסים ביקשו לקדם בלא הצלחה מהלך של השבת הפליטים לסוריה, אפשר שמתוך רצון לנסות להשיג תמיכה מצידן של ארצות הברית ומדינות אירופה במהלכה של מוסקבה בסוריה להבטחת היציבות במדינה.

לכל זה משמעות בכל האמור **במאזן הדמוגרפי בין העדות במדינה**, שהרי מרבית הפליטים היו בני העדה הסונית מאזורי הכפר והפריפריה, שבהם פרצה המחאה נגד המשטר. על פי הערכות נותרו כיום בסוריה קרוב ל־17 מיליון נפש: כ־10 מיליון בשטח המצוי בשליטת המשטר, כארבעה מיליון במחוז אדליב (מרביתם סונים) ועוד כשלושה מיליון באזורי הממשל האוטונומי הכורדי (מרביתם כורדים). משמעות הדבר ששיעור הסונים בסוריה של בשאר אל־אסד עומד רק על כ־55 אחוזים לעומת כ־70 אחוזים טרם המלחמה, ושיעור העלווים כמעט הכפיל עצמו לכ־22 אחוזים.

אחרי הכול – בשאר אל־אסד

למרות חולשתו של המשטר הסורי והמציאות הכאוטית השוררת במדינה, ראוי לשוב ולהזכיר את מקורות העוצמה העומדים בבסיס הצלחתם של בשאר אל־אסד ושל משטרו להמשיך לשרוד: החוסן האישי כמו גם הנחישות שהפגין והנכונות לדכא באופן ברוטלי את המרד נגדו; התייצבותה של משפחתו ושל העדה העלווית מאחוריו; ולבסוף התמיכה שקיבל מאותם כוחות העומדים בבסיס משטרו: בני עדות המיעוטים, נוצרים

להגביל את פעילותה על אדמת סוריה או אף לעורר מחדש את שאלת עתיד הגולן, שנראה כי נחתמה ונסגרה בעשור הקודם.

סוריה לא תשוב במהרה למעמדה טרם פרוץ המלחמה, אבל בשאר שרד מן המלחמה.

בכל האמור במב"ם שמנהלת ישראל בסוריה יש להניח כי בשאר יוסיף להימנע מכל תגובה לתקיפותיה של ישראל על אדמתו, אבל אין ספק כי בטווח הארוך יבקש לשוב למציאות של טרם פרוץ המלחמה, עת התקיים מאזן אימה בינו לבין ישראל, שבשלו היא נמנעה מלפעול בשטחו. הוא אף עלול לשוב לסורו ולבקש לחדש את מצאי הנשק הכימי שלו ואולי גם את מאמציו להשיג נשק גרעיני, שהוכשלו בידי ישראל בספטמבר 2007. אגב, לא רק ישראל מצויה למול חלון הזדמנויות ההולך ונסגר בסוריה אלא גם איראן, ויש בכך כדי להעלות בטהראן את המתח כמו גם את הרצון לנסות לקטוף הישגים כל עוד אפשר – דבר העלול להוביל את שני הצדדים למהלכים שיגבירו את המתח ואף את החיכוך ביניהם.

כך או אחרת, על ישראל כמו גם שחקנים אחרים באזור לשוב ולהביא את בשאר בחשבון שיקוליהם ולהניח כי הוא עתיד לשוב ולמלא תפקיד משמעותי יותר בסוריה – מבית ומחוצה לה – גם אם יידרש לכך עוד זמן רב. ובינתיים ראוי לישראל להותיר עיניים פקוחות על איראן ולהעמיק את הדיאלוג שהיא מקיימת עם מוסקבה בסוגיות אלו.

פרופ' אייל זיסר הוא סגן הרקטור של אוניברסיטת תל אביב (משנת 2015). קודם לתפקיד זה שימש דקאן הפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטת תל אביב (2010-2015), וכן ראש מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה (2007-2010) וראש החוג להיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה (2004-2008). zisser@tauex.tau.ac.il

ולאחרונה גם ירדן וכן מצרים, חלקן בתקווה כי יהיה בכך כדי לדחוק את רגליה של איראן ממדינה זו. כך מדינות אירופיות, גם אם לא בריטניה, צרפת או גרמניה, המחזשות את הדיאלוג עם דמשק וחלקן גם פותחות מחדש את שגרירותיהן בה ומקוות, תקוות שווא יש להודות, שזו תיאות לקלוט חזרה לשטחה פליטים סורים שנמלטו מן המדינה במהלך הקרבות.

אפילו וושינגטון הייתה נכונה לתת ידה באוגוסט 2021 לעסקה של אספקת גז וחשמל ממצרים ומירדן, דרך סוריה ללבנון. עסקה זו נועדה אומנם להקל על הממשלה בבירות לבלום את כוונותיו של ארגון חזבאללה לייבא נפט מאיראן, אבל יש בה משום הכרה מצידה של ארצות הברית במציאות השוררת בשטח בסוריה, השלמה עם המשך שלטונו של בשאר אל-אסד ואף נכונות להיעזר בו כדי להבטיח את הרגיעה והיציבות בלבנון השכנה.

סיכום

סוריה לא תשוב במהרה למעמדה טרם פרוץ המלחמה, אבל בשאר שרד מן המלחמה ופועל להשיב לידיו את השליטה במדינה. דיווחים מסוריה אף מלמדים כי בשאר מעז פנים כלפי האיראנים יותר מבעבר ופועל להגבלת נוכחותם במדינה, תוך שהוא מסתייע ברוסים ואף מנצל לשם כך את מתקפותיה של ישראל נגד מטרות איראניות על אדמת סוריה.

מציאות זו עשויה להעמיד את ישראל בפני אתגרים לא פשוטים דוגמת מהלך בין-ערבי, ואולי בעתיד אף מערבי, להשיב את סוריה אל חיקו של העולם הערבי ואף אל הקהילה הבינלאומית, ובכך להקנות למשטר בדמשק לגיטימציה מחודשת, בתקווה כי יהיה בכך כדי לדחוק את רגליה של איראן מסוריה. אלא שספק אם בשאר יאות לנתק עצמו מאיראן, שהרי נוכח תפיסתו את האיומים מבית ומחוץ שמולם הוא ניצב הוא עודנו זקוק לסיוע של טהראן, גם אם הוא מעוניין להגביל את נוכחותה והשפעתה בתוככי סוריה. אלא שלניסיון – ערבי ומערבי – לחבק את משטרו של בשאר עשויות להיות השלכות על ישראל, שכן הוא עלול להביא ללחץ עליה